

Бутенко В.В.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Butenko Viktoriia

Odessa I.I. Mechnikov National University

Мамуненко М.С.

*студентка,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Mamunenko Marina

Odessa I.I. Mechnikov National University

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕСІЙНИХ ВІДНОСИН: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ

MECHANISM OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CONCESSION RELATIONS: DOMESTIC REALITIES AND WAYS TO OVERCOME PROBLEMS

Анотація. У статті проаналізовано механізм фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин. Визначено, що оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є реалізація активної кластерної концесійної політики, яка сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства. Обґрунтовано, що задля розвитку концесійних відносин необхідно забезпечити фінансову безпеку їх реалізації для потенційних концесіонерів. Оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є запровадження розробленого механізму страхування фінансових ризиків, в основу якого покладене формування страхового фонду розвитку концесійних відносин, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки концесіонерів. Доведено, що реалізація активної кластерної концесійної політики сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства.

Ключові слова: концесія, концесійні угоди, інновація, кластери, холдинг, концесійні відносини.

Постановка проблеми. Відсутність дієвого механізму фінансового забезпечення державного та комунального секторів економіки спричиняє погіршення результативності їх функціонування, обумовлює вразливість реального сектору економіки до деструктивного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, не дає можливості повністю задовольнити потреби її суб'єктів, погіршує конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість та результативність їх функціонування. Така перешкода стала поштовхом до пошуку нових моделей фінансування громадських послуг та державної інфраструктури.

Ефективним інструментом подолання вищезазначених деструктивних тенденцій у багатьох країнах світу є концесія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми застосування механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності досліджені в працях багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Т.Б. Кублікова [2], О.В. Ольшанський [4], М.Д. Білик [5], О.І. Вікарчук [9],

Є.Ю. Гайко [10], М.М. Забаштанський [11], Н.В. Ткаленко [12], С.С. Шумська [13]. Означені науковці у своїх працях окреслюють проблеми сутності та механізму застосування концесії. Незважаючи на велику кількість досліджень проблеми механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності, потребує подальшого дослідження виділення переваг та недоліків його застосування в умовах трансформаційної економіки України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Застосування концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної інфраструктури є досить привабливим і для вітчизняних, і для іноземних інвесторів. Саме тому розроблення ефективного механізму фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності є важливим завданням, яке забезпечить надходження довгострокових інвестицій у вітчизняну економіку, сприятиме формуванню економіки відновлювального типу. Важливим аргументом розвитку концесійної діяльності також є її альтернативність приватизації, яка сьогодні не принесла очікуваних результатів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розвиток теоретико-методологічних та методичних основ фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин, обґрунтування механізму їх фінансового забезпечення для досягнення результативності функціонування державного та комунального секторів, формування необхідних передумов розвитку реального сектору економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Економічні перетворення в Україні потребують радикальних змін у системі управління економікою, суб'єктами господарювання державного та комунального секторів. Зміни полягають у перебудові організаційної структури управління діяльністю підприємств, створенні промислово-фінансових груп, холдингових компаній. Необхідність створення та розвитку в Україні нових форм управління суб'єктами державного та комунального секторів об'єктивно зумовлена потребою більш гнучких організаційних структур, які спроможні

адаптуватись до швидких змін. Подальший поступ економіки України щодо ринкових перетворень, перехід до нових прогресивних технологічних процесів вимагають залучення значних обсягів інвестицій, що особливо актуалізується у суб'єктів господарювання, які перебувають у державній та комунальній власності [5].

Застосування концесійної форми управління в комунальному та державному секторах економіки ускладняється потребою наявності у потенційних концесіонерів значних обсягів фінансових ресурсів, а також диверсифікації ризиків їх використання. Втім, внутрішні та зовнішні можливості інвестування нині обмежені, оскільки залежать від загальноекономічної ситуації в Україні, стан якої негативно позначається на всіх інвестиційних процесах, тому актуальним залишається питання використання концесійної форми управління задля забезпечення інфраструктурного розвитку національної економіки. Взяття в довгострокову оренду українських підприємств чи їхньої частки іноземні інвестори розглядають як привабливий для себе спосіб інвестування, оскільки зменшується ризик неефективного менеджменту. З огляду на це економіка України потребує дієвих механізмів поліпшення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій. Саме цій меті слугує подальший розвиток концесійних холдингових компаній [16].

Сьогодні в Україні необхідність управління об'єктами державної та комунальної власності за допомогою сучасних форм управління є одним з найбільш реальних шляхів забезпечення результативності їх функціонування, а також інфраструктурної модернізації економіки. Власний досвід використання концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної форми власності нині в країні відсутній, проте саме ця форма управління дасть змогу генерувати достатні обсяги фінансових ресурсів, які необхідні для запровадження передових світових інноваційних розробок та рішень.

Проте наявність значної потреби у фінансових ресурсах, необхідних для впровадження концесійних відносин та забезпечення їх результативності на початкових

етапах, на тлі значного переліку ризиків організації концесійних відносин ускладнює залучення потенційних концесіонерів. Найбільш вдалою формою організації концесійних холдингів є формування змішаних концесійних холдингів, основна компанія якого, виконуючи функції корпоративного управління учасниками, безпосередньо займається також виробничою (виробничо-торговельною, виробничо-посередницькою) діяльністю, що сприятиме активізації розвитку концесійних відносин [6].

Перевага застосування змішаних концесійних холдингових структур пов'язана з можливістю спільного управління майном та фінансами концесіонерів, зокрема зі зниженням ризиків інвестицій та взаємних поставок, економією витрат, збільшенням кількості можливостей фінансового маневрування тощо. Змішані концесійні холдинги характеризуються високим рівнем організації фінансового забезпечення. Через них налагоджується функціональна взаємодія капіталів, що належать різним за профілем діяльності підприємствам. У складі холдингу концесіонери мають можливість вирішувати проблеми фінансового забезпечення, які можуть бути не під силу окремому концесіонеру, зокрема розробляти та створювати складні технічні процеси, освоювати високі технології, створювати нові виробничі потужності.

Важливою складовою функціонування змішаних концесійних холдингів є можливість перерозподілу ризику організації концесійних відносин, що автоматично робить їх більш привабливими та економічно безпечними.

З огляду на те, що суб'єкти холдингу створюються переважно у формі акціонерних товариств, вони також матимуть можливість використовувати як джерело фінансового забезпечення вільні кошти споживачів їх товарів, робіт та послуг. Доцільність використання зазначеного джерела фінансування обумовлена дуалістичним характером цих відносин. З одного боку, концесіонери матимуть можливість залучати фінансові ресурси за меншою вартістю порівняно з вартістю позикових фінансових ресурсів

фінансово-кредитних установ. З іншого боку, споживачі товарів, робіт та послуг концесіонерів за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів отримують декілька економічних вигід, зокрема відсотки за тимчасове розміщення вільних коштів, оновлену та розвинуту інфраструктуру, нижчу вартість товарів, робіт та послуг у зв'язку з відмовою (частковою) від позикових фінансових ресурсів фінансово-кредитних установ [7].

Об'єктивним процесом розвитку концесійних відносин в Україні є створення інтегрованих корпоративних структур у формі холдингу. Така організаційно-правова форма діяльності інтегрованої структури передбачає побудову міцних взаємозалежних та взаємодоповнюючих зв'язків між її учасниками, що сприяє забезпеченню оптимального розподілу фінансових ресурсів. Втім, перспективи ефективного функціонування холдингових структур в Україні пов'язані з потребою вирішення низки проблем. Зокрема, дослідження потребують механізми офіційного створення холдингової структури в Україні та іноземних державах з розвиненою ринковою економікою, тенденції розвитку такої форми інтеграційного утворення та її ролі щодо залучення іноземних інвестицій для розвитку економічного потенціалу концесіонерів. Задля забезпечення системної реалізації концесійних відносин доцільно здійснювати залучення концесійних суб'єктів суміжних галузей, сконцентрованих в одному регіоні, що дасть змогу сформувати концесійні кластери [8].

Формування концесійних кластерів відбувається в результаті наявності функціональної залежності одного сектору від іншого за технологічною ознакою. Ідея формування кластерів з'явилась у 80-х роках минулого століття у працях французьких дослідників, які вивчали розвиток і розміщення торгівлі та сфери послуг. Загально визнаним вважається таке тлумачення кластеру: мережа незалежних виробничих або сервісних фірм (включаючи їх постачальників), творців технологій, ноу-хау (університети, науково-дослідні інститути, інжинірингові компанії), які об'єднують ринкові інститути (брокери, консультанти) та споживачів, що взаємо-

діють один з одним в рамках єдиного ланцюжка створення вартості. Феномен кластеру неможливо зрозуміти, якщо розглядати його особливості без урахування впливу розміщення. Американські економісти М. Портер та М. Енрайт, вивчаючи географічні масштаби конкурентних переваг, дійшли висновку про існування регіонального кластеру як географічної агломерації фірм, які працюють в одній або декількох споріднених галузях господарства. Концепція регіонального кластеру як нової форми розміщення продуктивних сил, форми структурної перебудови – це новий спосіб бачення економіки країни, регіону, міста. Територіальні масштаби кластеру можуть варіюватися від одного міста, регіону до країни або навіть кількох сусідніх країн. Сьогодні конкурують уже не окремі фірми та компанії, а регіональні кластери. При цьому конкурентоспроможність того чи іншого підприємства, що входить до складу регіонального кластеру, зазвичай є похідною високої конкурентоспроможності кластеру [7].

Процеси організації підприємств у кластерній моделі управління регіональним розвитком як новий вектор світової економіки охоплюють уже понад 50% економік провідних країн. Так, у США налічується близько 400 кластерів, сфера діяльності яких охоплює широкий спектр послуг та переробних галузей промисловості. У Німеччині функціонують три із семи найефективніших світових кластерів високих технологій, таких як Мюнхен, Гамбург, Дрезден. У Данії, яка сьогодні є світовим лідером кластеризації, функціонує близько 30 провідних кластерів, які забезпечують понад 60% експорту країни. Фінляндія, маючи 0,5% світових запасів лісових ресурсів, забезпечує понад 10% світового експорту продукції деревообробки, зокрема 25% світового експорту якісного паперу [7].

Отже, в сучасних умовах розвиток концесійних відносин, а також ефективність їх реалізації залежить від наявності концесійного кластеру. Головною причиною успіху концесійної кластерної моделі є формування критичної маси концесіонерів, які функціонують у межах певного регіону та забезпе-

чують синергетичний ефект інфраструктурного розвитку.

Концесійний кластер – це сукупність суб'єктів господарювання, які об'єднані наявністю концесійних відносин між концесіонерами та споживачами їх товарів, робіт та послуг задля забезпечення результативного функціонування концесійних об'єктів, забезпечення результативності функціонування об'єктів державної та комунальної власності, формування передумов розвитку реального сектору економіки країни. Алгоритм побудови концесійного кластеру відображено на рис. 1.

Позитивним ефектом розвитку концесійних кластерів є наявність взаємного впливу результативності функціонування кожного окремого концесійного об'єкта, темпів інфраструктурного розвитку основних засобів концесійних об'єктів, вартості товарів, робіт та послуг, а також сукупного впливу зазначених тенденцій на розвиток реального сектору економіки країни.

Центр концесійного кластеру мають складати найбільші концесійні суб'єкти господарювання, які можуть формувати змішані концесійні холдинги. Розвиток концесійних відносин безпосередньо залежить від типу кластерної концесійної політики, яку здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування:

1) активна кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування формують усі необхідні умови для розвитку концесійних відносин, забезпечують їх інституційну підтримку, сприяють налагодженню тісних взаємозв'язків між концесіонерами, здійснюють активну опосередковану фінансову підтримку концесійних об'єктів;

2) пасивна кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю концесіонерів та виконанням ними умов концесійної угоди.

3) стримуюча кластерна концесійна політика полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування обмежують розвиток концесійних відносин, унеможливають налагодження ефективних

взаємозв'язків між концесіонерами, сприяють посиленню фінансового навантаження на концесіонерів у вигляді податків, зборів, концесійних платежів.

Отже, розвиток концесійних відносин залишається одним з найбільш реальних інструментів подолання інфраструктурного занепаду економіки країни, тому викори-

Рис. 1. Алгоритм побудови концесійного кластеру

Джерело: складено авторами

стання можливих інноваційних форм та методів фінансування концесійної діяльності, які сприятимуть її розвитку, є актуальним та необхідним завданням.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз дає змогу констатувати, що в Україні на сучасному етапі розвитку концесійні відносини перебувають в умовах трансформаційних змін, що зумовлене наявністю значної кількості перешкод щодо їх розвитку, таких як політична та економічна нестабільність у країні, відсутність належного інвестиційного середовища, відсутність активної підтримки органами державної влади та місцевого самоврядування, небажання зміни форми управління, наявність корупційних ознак в економіці країни, значний рівень тінізації економіки. Інтеграційні процеси на рівні концесійних об'єктів (господарська співпраця, об'єднання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, інноваційна модернізація технологій) є чинником, що забезпечує посилення фінансового потенціалу як на рівні регіону, так і на рівні країни.

Обґрунтовано, що задля розвитку концесійних відносин необхідно забезпечити фінансову безпеку їх реалізації для потенційних концесіонерів. Оптимальним варіантом посилення фінансової безпеки розвитку концесійних відносин є запровадження розробленого механізму страхування фінансових ризиків, в основу якого покладене формування страхового фонду розвитку концесійних відносин, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки концесіонерів.

Визначено, що реалізація активної кластерної концесійної політики сприятиме сталому розвитку національної економіки за рахунок збалансування потреб та інтересів концесіонерів, держави та суспільства.

Література:

1. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 року № 997-XIV із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2018).

2. Кубликова Т.Б. Современное состояние и направления инновационного развития Украины. *Ринок цінних паперів України. Журнал. НКЦПФР*. 2013. № 7–8. С. 59–72.
3. Про енергозбереження : Закон України від 1 липня 1994 року № 74/94-ВР із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.07.2017).
4. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
5. Линева И.В. Концессия как форма государственно-частного партнерства. *Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика*. 2011. № 2. С. 49–54.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV із змінами та доповненнями. *Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 07.02.2019).
7. Ольшанський О.В. Правові засади регулювання концесійної діяльності в Україні: основні проблеми. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 2 (6). С. 221–226.
8. Білик М.Д. Методи фінансового управління і прогнозування в управлінні фінансами підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 9. С. 79–84.
9. Босовец Ю.Е. Концессионное соглашение: современный российский опыт. *Политика, государство и право*. 2014. № 40. URL: <http://politika.snauka.ru/2014/04/1577> (дата звернення: 10.06.2018).
10. Кичко І.І. та ін. Бюджетна система : навчальний посібник. Ніжин : Орхідея, 2016. 350 с.
11. Вдовенко Ю.С. Економіко-правова сутність концесії: методологічний аспект. *Економіка і управління*. 2004. Вип. 6. С. 62–69.
12. Вікарчук О.І. Концесія у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2006. 17 с.
13. Гайко Є.Ю. Вдосконалення концесійного механізму стимулювання інвестиційної діяльності в сфері житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2009. 19 с.
14. Забаштанський М.М. Вплив концесій на процеси фінансового забезпечення транспортного сектору економіки України. *Сучасні інформаційні, правові та соціально-економічні аспекти розвитку бізнесу : праці XI Міжнародної наук.-практ. конф., м. Чернігів, 23 квітня 2015 року*. Чернігів, 2015. С. 10–12.
15. Ткаленко Н.В. Стратегія розвитку інноваційного потенціалу на рівні регіону. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2011. № 1. С. 280–281.
16. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінка. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 55–64.

Аннотация. В статье проанализирован механизм финансового обеспечения развития концессионных отношений. Определено, что оптимальным вариантом усиления финансовой безопасности развития концессионных отношений является реализация активной кластерной концессионной политики, которая будет способствовать устойчивому развитию национальной экономики за счет сбалансирования потребностей и интересов концессионеров, государства и общества. Обосновано, что для развития концессионных отношений необходимо обеспечить финансовую безопасность их реализации для потенциальных концессионеров. Оптимальным вариантом усиления финан-

совой безопасности развития концессионных отношений является внедрение разработанного механизма страхования финансовых рисков, в основу которого положено формирование страхового фонда развития концессионных отношений, направленного на обеспечение финансовой безопасности концессионеров. Доказано, что реализация активной кластерной концессионной политики будет способствовать устойчивому развитию национальной экономики за счет сбалансирования потребностей и интересов концессионеров, государства и общества.

Ключевые слова: концессия, концессионные соглашения, инновация, кластеры, холдинг, концессионные отношения.

Summary. Today in Ukraine, the need to manage state and communal property objects through modern forms of management is one of the most effective ways of ensuring the effectiveness of their functioning, as well as infrastructure modernization of the economy. Own experience of using the concession form of managing objects of state and communal property forms is not present in the country, but this very form of management will allow generating sufficient amounts of financial resources necessary for introduction of advanced world innovations and decisions. Ukraine at the present stage concession relations are in the context of transformational changes due to the presence of a significant number of obstacles to their development: political and economic instability in the country, lack of proper investment environment, lack of active support by state authorities and local self-government and reluctance to change the form of government; the presence of signs of corruption in the country's economy and a significant level of shadowing of the economy. The article analyzes the mechanism of financial support for the development of concession relations. Definitely, the optimal option for strengthening the financial security of the development of concession relations is the implementation of an active clustering concession policy that will contribute to the sustainable development of the national economy by balancing the needs and interests of concessionaires, the state and society. It is substantiated that in order to develop concession relations, it is necessary to ensure the financial security of their implementation for potential concessionaires. The optimal option for enhancing the financial security of the development of concession relations is the introduction of a developed financial risk insurance mechanism, which is based on the formation of an insurance fund for the development of concession relations aimed at ensuring the financial security of concessionaires. It is determined that the implementation of an active cluster concession policy will contribute to the sustainable development of the national economy by balancing the needs and interests of concessionaires, state and society. The development of concession relations remains one of the most realistic tools to overcome the infrastructure decay of the country's economy, which is why the use of possible innovative forms and methods of financing concession activities that will promote its development is urgent and necessary.

Keywords: concession, concession agreements, innovation, clusters, holding, concession relations.